

Ranko Matasović
Filozofski fakultet u Zagrebu
Mrežna stranica: www.ffzg-hr/~rmatasov
E-pošta: rmatasov@ffzg.hr

Etimološki rječnik hrvatskoga jezika

I. Čemu još jedan etimološki rječnik?

Novi etimološki rječnik izrađuje se pri "Institutu za hrvatski jezik i jezikoslovlje" u Zagrebu, u sklopu znanstvenoga projekta "Onomastička i etimološka istraživanja hrvatskoga jezika" koje podupire Ministarstvo znanosti, prosvjete i športa RH (2120920-0921). Rječnik je zamišljen kao opći etimološki rječnik standardnoga jezika, a u odnosu na postojeća dva etimološka hrvatska rječnika donosi sljedeće novine:

(1) u odnosu prema rječniku A. Gluhaka bit će iscrpniji, a natuknice će biti obrađene na dosljedniji način. Neće se navoditi etimologije dublje od indoeuropskih (npr. nostratičke etimologije), a svaka će natuknica sadržavati iscrpnu bibliografiju.

(2) u odnosu na rječnik P. Skoka, novi će rječnik biti pregledniji, lakši za upotrebu, suvremeniji u rekonstrukcijama (na praslavenskoj i indoeuropskoj razini). Sustavno će se rekonstruirati značenje praslavenskih i indoeuropskih rekonstrukata, te akcent u praslavenskim oblicima. Također, rječnik će uključivati mnoštvo novijih posuđenica koje su se udomaćile u standardnom jeziku, a nisu uvrštene u Skokov rječnik.

(3) novina je u odnosu na oba rječnika sustavno proučavanje potvrđenosti etimona u sva tri hrvatska narječja; premda su osnovne natuknice uvijek na standardnome jeziku, predviđena su posebna polja za potvrde podudarnih etimona u kajkavskome i čakavskome. To znači da će za svaku obrađenu riječ biti moguće utvrditi je li ona općehrvatska (posvjedočena u sva tri narječja), ili nije, te koja joj je distribucija u narječjima. Također, sustavno će biti istražena prva posvjedočenja svake od osnovnih natuknica, tj. u rječniku će biti moguće provjeriti kada je neka riječ po prvi put posvjedočena u hrvatskome.

Opseg rječnika bit će oko 12 000 osnovnih natuknica, a zamišljen je kao jednosvezačni rječnik po uzoru za Klugeov njemački etimološki rječnik, ili Snojev slovenski etimološki rječnik.

II. Struktura natuknice

Svaka se natuknica u rječniku sastoji od sljedećih polja:

1. Lema (u pravilu se uz lemu ne navodi njezino značenje); osnovne natuknice riječi su hrvatskog standardnog jezika, uz malen broj iznimaka (npr. kajkavske riječi česte u toponimiji SZ dijela hrvatske, novije posuđenice koje su ušle u razgovorni jezik, premda se još ne mogu smatrati dijelom standardnoga leksika, i sl.).

2. Prvo posvjedočenje leme; u pravilu se navodi stoljeće kada je neka riječ posvjedočena. Kao osnovni izvor poslužile su potvrde u ARj.

3. Gramatička informacija o lemi; navode se osnovni gramatički oblici leme, uključujući i promjene u akcentuaciji. Također su navedene temeljne gramatičke odrednice svake leme (npr. rod za imenice, svršenost ili nesvršenost glagola, i sl.).

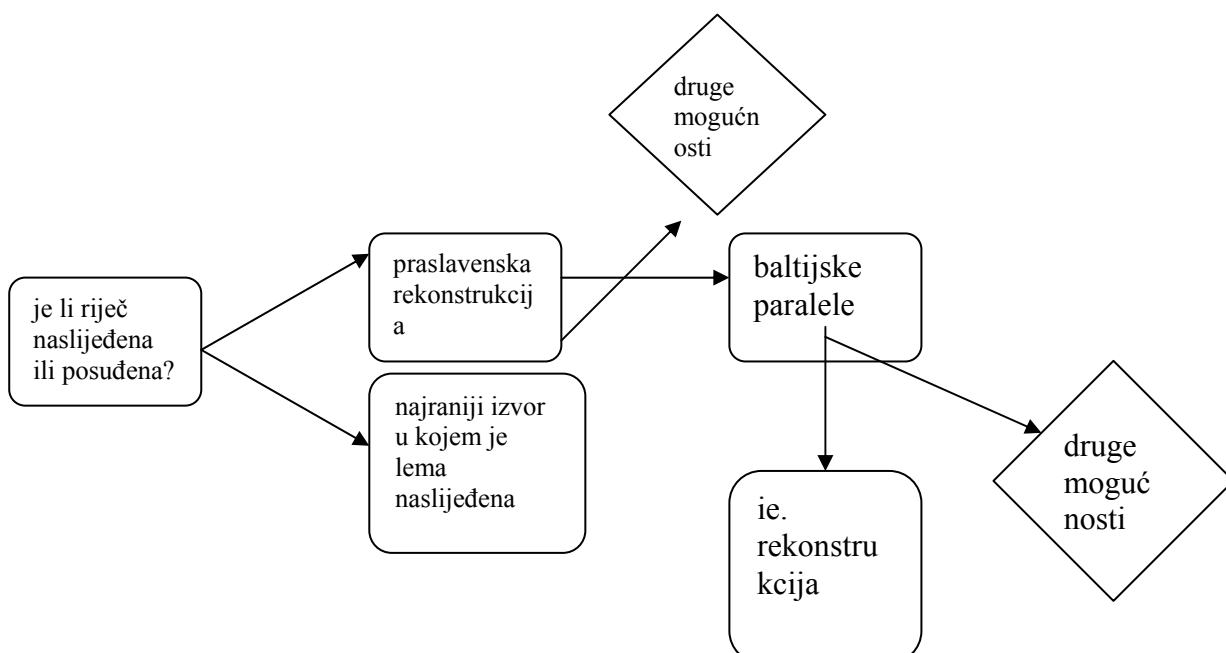
4. Tvorbeno povezane riječi i oblici; osnovne natuknice sadržavaju samo tvorbeno neizvedene riječi, uz koje se posebno navode njihove prefiksne i sufiksne izvedenice. Takve će riječi čitatelj lako pronaći u kazalu na kraju rječnika, a njihova je etimologija dana s etimologijom osnovne - tvorbeno neizvedene -riječi, te u etimologijama prefiksā i sufiksā koji su u rječniku posebno obrađeni.

5. Podudarni etimoni u a) kajkavskom b) čakavskom; ukoliko se značenje u narječjima razlikuje od značenja u standardnom jeziku, to se posebno navodi.

6. Etimologija; za riječi naslijeđene iz praslavenskoga navodi se praslavenska rekonstrukcija, te odrazi rekonstruiranoga etimona u staroslavenskome (ako su posvjedočeni), te u jednom južnoslavenskom jeziku (u pravilu slovenskome), jednome istočnoslavenskom jeziku (u pravilu ruskome) i jednom zapadnoslav. jeziku (u pravilu poljskome). Slijede usporednice u baltijskim jezicima (u pravilu se navode litavske riječi), a potom se rekonstruira indoeuropski izvor praslavenske riječi. Rekonstruirana je u pravilu čitava riječ, a ako to nije moguće rekonstruira se ie. korijen. Zatim se navode odrazi rekonstruiranoga ie. oblika u barem dva ie. jezika.

Riječima koje nisu naslijeđene iz praslavenskoga navodi se neposredni izvor iz kojega su posuđene, a potom se upućuje na ishodište riječi (tj. riječ iz jezika u kojem je naslijeđena). Isti se postupak primjenjuje za posuđenice u praslavenskome: rekonstruira se praslavenski oblik, a zatim se navodi izvor iz kojega je dana riječ posuđena u praslavenski, te prvi izvor u kojem je ona naslijeđena. Primjerice, za hrvatsku riječ *dàska* navodi se da je potekla iz prasl. **dъskā*, gdje je posuđena iz germanskoga (kao usporednica se navodi starovisokonjemački *tisc* i staroengleski *disc* "stol, daska"); zatim se navodi da je u germanske jezike riječ posuđena iz latinskoga (*discus*), a u latinski iz grčkoga (*diskos*). Daljnja se etimologija grčke riječi ne navodi, informacija o tome ne pripada u etimologiju hrvatske riječi *dàska*. Kao što je vidljivo iz prethodnog primjera, u praslavenskome se u pravilu rekonstruira i naglasak u rječničkom obliku rekonstruirane riječi.

Postupak se etimologiziranja pojedine riječi može predstaviti na sljedećem dijagramu:

7. Bibliografija; u načelu se navode stranice na kojima se o lemi etimološki raspravlja u dva hrvatska etimološka rječnika (Skokovu i Gluhakovu), te u drugim etimološkim rječnicima slavenskih jezika. Za posuđenice se upućuje na stranice u etimološkim rječnicima jezika iz kojega je neka riječ posuđena u hrvatski. Ukoliko je nekoj riječi posvećena rasprava u člancima koji su objavljeni nakon pojave Skokova rječnika, navode se i bibliografske uputnice na njih. Literatura navedena u Skokovu rječniku u pravilu se ne navodi.

III. Molba čitatelju

Autor se ovih redaka nada da će projekt izrade novoga hrvatskog etimološkog rječnika biti dovršen do 2010. godine, kada bi se trebala pojaviti i tiskana verzija u jednom svesku. Rječnik se izrađuje pomoću leksikografskoga programa SOFTLEX, a građu je za obradu pripremila mr. sc. Ljiljana Jojić. Na prikupljanju dijalekatske građe za rječnik surađuje dr. sc. Ankica Čilaš-Šimpraga.

Trenutno dovršen dio etimološkog rječnika obuhvaća oko 650 riječi, koje objavljivanjem na internetskim stranicama prepuštam kritičkom sudu javnosti. Riječi koje počinju slovima a-ć obrađene su na način koji odgovara koncepciji čitavog rječnika. Međutim, u ovoj, početnoj fazi izrade još nije prekasno za značajne promjene u koncepciji i obradi natuknica, kako bi korisnicima završni proizvod bio što zanimljiviji, upotrebljiviji i pouzdaniji. Stoga čitatelje elektronske verzije molim da mi sve kritike, prijedloge i savjete pošaljete na sljedeću adresu elektronske pošte:

rmatasov@ffzg.hr

ili običnom poštom na adresu:

Prof. dr. sc. Ranko Matasović
Odjel za onomastiku i etimologiju
Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje
Republike Austrije 16, HR-10 000 Zagreb